

PATAKI VIKTOR
Földút haza?

A természet szerepe *A rög gyermekei* elbeszéléstechnikájában

A földút mindenekelőtt gyalog- vagy kocsíút. A földút nincs kikövezve, kavicsal sincs felszórva. Burkolat nélküli, döngölt út, amelyet először emberek és állatok tapostak ki, tettek járhatóvá. Nem országút, műút vagy aszfaltút. Alapzata nem a kő, a beton vagy a fa, hanem a föld, a természet – csaknem természetes – talaja. A földút egy határt jelöl: a natúra és kultúra határának természetes jelét adja. Egyszerre közút és magánút, a kiépítettség és kiépítetlenség mezsgyéjén vonul végig, és a kerttől a szérúig, a legelőtől az erdőig tart. S mint ilyen, nem tanúsítja az ember föld fölötti uralmát, legfeljebb azt jelzi: „itt jártak”. A földút tehát – mivel felszíne nem rejti el alakítatlan formáját – rázós út, ahogyan a szlovák nyelv szláv eredetű alapszava, mintegy textuálisan, felszínre is hozza ezt a fonikus egyenetlenséget: Drgol¹ vagyis Dregoly.¹ „Amely egy völgy neve távol a falutól” – ahogy az *Ondrok gödre* kilencedik fejezete jelöli az Árvaiak számára kitüntetett helyet.

Oravecz Imre művei közül *A rög gyermekei* című trilógia első kötetében, az *Ondrok gödrében* jelenik meg először Dregoly, Szajla és az egész Árvai-gazdaság (a termőterületek, gépesítés, földművelés) kiterjedt, szisztematikusnak is nevezhető, a falu szociográfiai, kulturális, ökonómiai és etnográfiai, részben pedig szociológiai és ökológiai szempontokat érvényesítő reprezentációja. A szerző életművében ennek előzményeit azonban már jóval korábban, az első alkalommal 2007-ben kiadott kötet megjelenése előtt – több mint negyed évszázaddal – fel lehet fedezni. Az *Egy földterület növénytakarójának változása* című,² először 1979-ben kiadott kötetben ugyanis két szöveg is megidézi Szajlát, jóllehet a kötet címadó verse és *A régi Szajla* sem a részletes tájleírás vagy faluábrázolás példáiként kanonizálódott. A topográfiai allúziókon és a „falusi élet” pillanatképeinek felmutatásán kívül ezek a művek egyrészt a leíró jellegű versek és narratív típusú textusok poétikáját készítették elő, másrészt fokozatosan ráirányították a figyelmet Szajlára és ezáltal valamelyest a magyar falvak történeti-kulturális rétegzettségére, valamint a falut „éltető” természet nyelvi megragadására is.³ Az *Egy földterület növénytakarójának változása* című szöveg például

¹ Ehhez vö. TózsÉR Árpád, *Heidegger Dregolyban: Oravecz Imre: Ondrok gödre című kötetéről*, <https://irodalmiszemle.sk/2008/01/heidegger-dregolyban-oravecz-imre-ondrok-godre-cimu-koteterol/> (Letöltés ideje: 2023. június 26.)

² ORAVECZ Imre, *Egy földterület növénytakarójának változása*, Budapest, Magvető, 2019.

³ Ezt természetesen nem az említett kötetek mutatják meg először, hiszen a „hely”-hez (kifejezetten Szajlához) való kötődés biográfiai adatokkal is megerősített dokumentuma megelőzi bármelyik kötet

a falu fokozatos pusztulását villantja fel. A vers címe itt még nem ad tájékoztatást a helyszínre, a „földterület”-re vonatkozóan, azonban annak körülírása – a szerzői biográfia alapján – felismerhetővé teszi a leírás tárgyát.

a kérdéses földterületet a középhegység lábánál elterülő
dombvidéken szemelték ki valaha maguknak a közeli
település favágókból idővel földművelőkké átvedlett
és a gazdálkodásban még nem valami jártas lakói,

a gyalogszerrel s járművel egyaránt megközelíthető völgykatlan
északi, azaz délre néző oldalán habozás nélkül kivágták
a vadkörte- és vadcsereznyefákkal tarkított őstölgyest,
és fölégették a füvet és bozótot,⁴

A referencializálhatóságot tulajdonképpen már az a lírai megnyilatkozás is egyértelművé teszi, amely egy feltételezhető dialógus (viszont)válaszában „kérdéses földterület”-nek nevezi a címben jelölt helyet. A szöveg a rövid településtörténeti információkat követően, amelyek mintha a későbbi regény nyitófejezetében köszönnének vissza, az érintetlen természetbe beható emberi tevékenységek sorozatát és ezáltal a táj képét (át)alakító változásokat regisztrálja. Azután a szintén emberi, mégis – föld és földműves munkájától független – kívülről érkező, erőszakos eljárás viszonylag pontos meghatározása (termelőszövetkezet, valamint az 1950-es évek, melyek tragikus történeti tapasztalata a regények közül az *Ókontriban* nyeri el „próza formáját”) és ennek addigi környezeti-szociális viszonyokra gyakorolt hatása alkotja a leírás tárgyát. A külső beavatkozás hatására megszűnő földművelés magával vonja a virágzó gazda(g)ságok szétesését, vagyis a falu feltartóztathatatlan és visszafordíthatatlan pusztulását. Ennek következtében a szöveg utolsó szakaszában az idillinek tűnő táj attribútumainak visszatérése már nem a természet által „visszahódított” és ezért újból „érintetlen” természet örökös vagy megérdemelt győzelmét hirdeti, mintegy az emberi beavatkozás eredményének negatív példázataként, hanem – éppen fordított módon – az emberi fokozatos kikülönülését, eltűnését és a vele járó kulturális örökség veszteségeit. A táj és környezet megjelenésének, „képének” változásai ugyanis éppen arra hívják fel a figyelmet, hogy a falut ember és föld összetartozása tartja fenn, és bármelyiket érő radikális változás alapvetően az emberi kultúra veszteségének tekinthető.

Dregoly, a földutak és a falu leírása, valamint az ember és természet korrelatív viszonyának kidolgozása azonban igazán a *Halászóember* című kötetben jelent meg először kiérlelt poétikai érvénnyel. Az egyes versciklusok által felépíthető narratíva ugyanis a

megjelenését. A *Költők egymást közt* antológia szerzői önéletrajza ugyanis nemcsak erre épül, hanem a későbbi Szajla-versek hangütésére és a rövidpróza-kötetek narrációjára is rá lehet ismerni benne. *Költők egymást közt*, szerk. DOMOKOS Mátyás, Budapest, Szépirodalmi, 1969, 233–234.

⁴ ORAVECZ, 69.

helyek, eszközök, használati tárgyak részletes leírása, a felismerhető történeti utalások (itt ismét megjelenik a tsz, a gazdasági átalakítás, 1956),⁵ valamint a beszédmódok és nézőpontok heterogenitása miatt valóban a trilógia töredékeinek számít.⁶ Azt az alapképletet azonban a *Halászóember* is továbbviszi, amely a falusi közösség, ökoszisztéma és életmód fokozatos felbomlására, a falu emlékének eltűnésére, a szokásoktól és hagyományoktól történő eloldódásra épül.⁷ Nem véletlen, hogy az *Egy földterület növénytakarójának változása* és a *Halászóember* című köteteket a már említett *A régi Szajla* című vers is összekapcsolja, ugyanis az kisebb módosításokkal és (immár *Tizennyolcadik század* címmel) bekerült az 1998-as kötetbe is. Ráadásul a monumentális verseskötet egyik ciklusa éppen a *Dregoly* címet kapta. Ez a ciklus egyrészt az egész szajlai környezet topográfiáját nyújtja, másrészt az utak, csapások, dűlőutak jelentőségére voltaképpen innen nyílik rálátás. Az Oravecz-életmű alakulását figyelemmel követő olvasó könnyen észreveheti, hogy az *Ondrok gödre* már említett kilencedik fejezete részletesebb, sok helyen textuális egyezéseket is felmutató viszonyt tesz láthatóvá a *Dregoly* című versciklussal, ugyanis a dűlő- és helyszínevek felsorolása a verseskötet vonatkozó szöveghelyeinek kibontásaként, vagy azok értelmezéseként is játékba hozható. Néhány névtől eltekintve ugyanis az összes megtalálható a ciklusban vagy a verseskötet egyéb szöveghelyein, sokszor hasonló modális összetettséggel, hiszen a versek lírai beszélője és a regény narrátora szemiológiai műveleteket társít a nevek feljegyzéséhez, listázásához és etimológiai kibontásához. Ezen felül a cikluscímadó vers utolsó szakasza a megidézett táj nyelvi megragadási kísérleteinek folyamatát, a *Dregoly*-leírások alakulástörténetét is tanúsítja:

már többször írtam róla,
 nevének említése nélkül, réges-régen egy verset,
 melynek címe később kötet cím lett,
 aztán szabályos prózát,
 később egy rímes, majd időmértékes elégiával próbálkoztam,
 és talán most sem utoljára idézem fel.⁸

A biográfiai értelemben vett szerzői intención átszűrt lírai megnyilatkozás a tárgyalt szakasz második sorában éppen az *Egy földterület növénytakarójának változására* utal, amely ezáltal némileg magyarázza is bizonyos textusok többféle felhasználhatóságát

⁵ Az *Egy földterület*től... kezdve a *Halászóember*en át mindez azért érdekes, mert a regénytrilógia nyomkeresésre hajlamos olvasója az *Ókontrival* vetheti össze az egyes részeket. A *Könyörgés az apákhoz* ciklus *Látogatók* című verse például nyilvánvalóvá teszi a kapcsolatot a regény híres zárójeleneteivel.

⁶ Ehhez az alcím és annak értelmezéstörténete elegendő adalékot szolgáltat. ORAVECZ, *Halászóember, Szajla: Töredékek egy faluregényhez (1989–1997)*, Budapest, Magvető, 2022; valamint KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Az emlékezet könyve*, Tiszatáj, 1999/10, 89–90.

⁷ Vö. SZIRÁK Péter, *Az elvesztett falu: Kép, színtér vagy poétika? = A magyar falu poétikái*, szerk. KORPA Tamás, PATAKI Viktor, PORCZIÓ Veronika, Budapest, FISZ, 2018, 179.

⁸ ORAVECZ, *Halászóember*, 388.

a különböző kötetekben. A „szabályos próza” itt még egyértelműen a *Kedves John* kötetben található, azonos című alkotásra vonatkozik, az elégiák pedig vélhetően⁹ *A megfelelő napban* előforduló versekre, amelyekben Dregoly központi szerepe olyan módon mutatkozik meg, hogy az idő topografikus mérésére szolgáló vonatkoztatási pontként működik. Az idézett szakasz utolsó sora az *Ondrok gödre*, a *Kaliforniai fűrj* és az *Ókontri felől* pedig visszaigazolást is nyert, hiszen az elhagyás – a felidézés és az álomban történő visszatérés – tényleges visszatérés hármásának fundamentuma maga Dregoly.¹⁰

Az tehát, hogy *A rög gyermekeinek* megjelenését jelentős kritikai várakozás övezte, innen nézve egyáltalán nem tekinthető véletlennek. A trilógia első kötetét először, az életműsorozatban való megjelenést csaknem tíz évvel megelőzően, 2007-ben adták ki, de ekkor már – az alcím „ígérete” miatt – a *Halászóember* epikai megvalósulásaként, a megszülető „faluregényként” tekintettek rá.¹¹ Az *Ondrok gödre* azonban nem teljesítette maradéktalanul ezeket a várakozásokat. Egyrészt abból a szempontból nem, hogy már a megjelenéskor tudni lehetett a kilátásba helyezett folytatásról; másrészt pedig azért sem – s ez jóval lényegesebb –, mert nem egy gyermekkorára visszatekintő elbeszélő történeteit, sőt, nem is kizárólag Szajla leírását lehetett olvasni, hanem sokkal inkább egy személytelenséget célzó narráción átszűrt családtörténetet: az Árvai család történetét és a falu elhagyásának előkészítését, az időszakos vagy végérvényes távozás kilátásba helyezését. Mindemellett a különböző műfajmegjelölések körül kibontakozó polémia sem hagyta érintetlenül a kötet leegyszerűsítő vagy könnyed kontextualizálását és epikai hagyományhoz való viszonyának tisztázását. Ez pedig javarészt – némiképp azonban szokatlan módon – éppen a tematikus arányok eldönthetlenségének tudható be, ugyanis a paraszti életforma és annak felbomlása, a 19. századi magyar falu helyzete, a birtokkal rendelkező nagycsalád élete vagy akár a kivándorlás éppúgy a regény irányadó olvasási mintái közé tartoznak. Mindenesetre az immár teljességében olvasható trilógia nemhogy visszavette volna a verseskötetek korrespondenciáival való lehetőségeket, hanem éppen ellenkezőleg: a regények anyagának alakulástörténetét rajzolta ki, és ezzel az újraolvasásban megképződő (potenciális) komparatív távlatoknak nyitott utat.

Az időben visszafelé haladva ugyanis ma már jól látható, hogy a regények narratív eljárásai között legalább annyi hasonlóság fedezhető fel, mint különbség. A jelenetek, a dialógusok és a leíró részek között is olyan párhuzamok mutatkoznak, amelyek

⁹ Azért csak vélhetően, mert *A megfelelő nap* először 2002-ben látott napvilágot, tehát négy évvel később, mint a tárgyalt szöveghely. Persze egyes versek vagy verstörödékek a már bemutatott módon cirkuláltak az életműben, ezért – ahogyan erre megfelelő példa lehet a '94-ben kiadott gyűjteményes kötet – az említett szövegek átdolgozott formában több későbbi kötetben is helyet kaptak.

¹⁰ Nincs most mód kitérni arra a szerteágazó motivikus, textuális és nyelvi-poétikai hálózatra, amely a kitüntetett hely vagy táj egyes kötetekben történő előfordulásait összekapcsolja, azonban Oravecz csaknem minden művében szignifikáns szereppel rendelkezik.

¹¹ Például KULCSÁR-SZABÓ, *Ésszerű pusztulás* (Oravecz Imre: *Ondrok gödre*), *Alföld*, 2008/3, 90.

nem csak tematikus összefüggések sorozatával tartják össze az egyes regényeket. Az *Ókontri* nyitójelenete elbeszéléstechnikailag egyrészt azt az eljárást folytatja, amely az első regény záró és a második regény nyitó fejezete között egy ellipszisre építve, a leírás hiányával jelölte ki az időbeli és scenikai perspektívaváltást. Másrészt megtartja a szereplői nézőpontot ideiglenesen távoltartó-korlátozó narrációt is, amely a környezetleírás által késleltetést hoz létre a történetmondásban:

Délután volt, április, még nem túl meleg, de minden pillanatban számítani lehetett rá, hogy megérkezik a hegyeken túlról, fújni kezd a sivatag felől a Santa Ana, a forró szél. Még zöldellt minden, virított a fákon a narancs, a citrom, ért a búza, másodszor virágzott a lucerna. Az autó nyitott ablakán illategyveleg, de főként ánizsszag hatolt be az utastérbe. A jármű egyenletes sebességgel, vidáman duruzsolva futott a Foothill Roadon a város felé. Steve a kormánykereket nyújtott karral fogva, hátát az üléstámlának feszítve nézte maga előtt az utat, és az út két oldalán mindazt, ami elmaradt. Wheeler-kanyonból jött, az Arvai-ranchról, ahol, mint rendszeren, most is segített. Őszi árpát arattak. Még előző este kiment, hogy idejében kezdhessenek.¹²

A leírás azonnal láthatóvá teszi, ahogyan – a környezeti klíma rövid azonosítását követően – az úton közlekedő autóra helyeződik a fókusz, vagyis a perspektívaváltást a természet jelzéseit egymásba fűző metonimikus kapcsolat készíti elő és viszi át a természeti környezet leírásáról az abba bennefoglalt ember cselekvésének megjelölésére. A „sivatag” és a „Santa Ana” megnevezéséig ez a rész ráadásul a trilógia szinte bármelyik regényéből származhatna. (A *Kaliforniai fűrjben* nyilvánvalóan kevésbé, hiszen ott alig található hasonló, kivéve talán az utolsó eléggé jelentékeny fejezetet). Amellett, hogy ezek a leíró részek a történetmondás szintjén is változást készítenek elő, a regény cselekményében is töréspontot jelentenek. Az idézett részben – szemben az előző regénnyel – Istvánról Steve-re kerül a hangsúly, vagyis a szöveg a perspektívaváltással egybekötve főszereplőváltást is kilátásba helyez. Olyan módon teszi mindezt, hogy – az *Ondrok gödre* végéről lemaradó utazásleíráshoz hasonlóan – éppen a „felnövéstörténet” jelentős részének kihagyásával kelt zavart az olvasóban: leszámítva Pistike/Steve/Steve gépekhez, mechanikai eszközökhöz, főként az autókhoz való vonzódásának korábbi említését. Az sem mellékes, hogy a nyitójelenet a földművelés tevékenységével, valamint a természet leírásával hajtja végre az elbeszélés diszkurzív szerveződésében beálló módosulást. Már csak azért sem, mert – a trilógia cselekményvezetését és tematikus csomópontjait egyben szemlélve – Steve ingázása talán előre jelzi saját története alakulását: azt, ahogyan a munka helyett a véget nem érő munkavégzést (az autószerelés helyett az apjánál történő földművelést, még a szabadnapon is, ahogyan az Árvaiak generációkon keresztül) választja, vagy ahogyan a

¹² ORAVECZ, A *rög gyermekei III.: Ókontri*, Budapest, Magvető, 2018, 5.

földművelés és annak kényszerű elhagyása közötti ingázás végbemegy. Ráadásul azt, hogy hová is vezet olvasóját az időben az *Ókontri* nyitójelenete, szintén csak a termények aratásának idejéből lehet tudni: az olvasó a lóherét és a tarlórépát követően az őszi árpa aratásának idejéből kalkulálhat azzal, mennyi idő telt el apa és fia korábbi betakarítási munkája óta. A regény ebben az esetben tehát úgy méri az időt, mintha Idős János – még az első könyvből ismert – világának szabályai működnének, hiszen az eltelt idő, az eltérő kontinens és kultúra ellenére, a konkrét időviszonyok megnevezésén kívül, a narratív instancia a természet ciklikus idejének alkalmazásával működteti az elbeszélés temporális viszonyait. A narratív hasonlóságok felmutatásához talán elég csak arra utalni, hogy a nyitójelenet eddig tárgyalt elbeszéléstechnikai megoldásai az *Ondrok gödre*-ben legalább öt fejezet elején kísértetiesen hasonlóan működnek:

Még süttött a nap, még nem bukkott le Dolyina fara mögött, de Ondrok gödre már árnyékba borult. A völgybe nem hatoltak be a sugarai, mert útjukat állta a nyugati hegyváll. Már több árnyalatnyit sötétedtek benne a házak, az udvarok, a kazlak, a kertek, a fák. Csak fent, Misku-tető alatt, közepén és a keleti csücsökben volt még szinte változatlan a fény. Ott még mindig arany-szökén világított az érett, vágatlan búza. Még meleg volt, de már jelentősen enyhült a júliusi hőség, és megindult a lejtőkön a légmozgás. Erős kalászszag terjengett a levegőben, és várható volt, hogy hamarosan megindulnak lefelé, az Árvai-szög felé a hűs áramok.¹³

Az *Ondrok gödre* tizenkilencedik fejezetének kezdete a fent említett narrációs technikák és azok által felmutatott jelenségek összegyűjtését és szemléltetését egyaránt lehetővé teszi. Nemcsak arról van szó, hogy a természeti környezet leírásáról fókuszváltással a jelenet főszereplőjének tevékenységére (jelen esetben Idős Jánoséra) kerül át a hangsúly, hanem egy sokkal szorosabb narratopoétikai viszony jelenlétének feltárásáról is. A „házak, az udvarok” besötétedése itt is az időmérés kartografikus technikájának logikája alapján megy végbe, ahogyan az illatok antropomorfizáción keresztül létrehozott mozgása és központi szerepe szintén összekapcsolja a két regényt. Mindezek mellett mindkét szövegrészben megfigyelhető, hogy az idillinek ható tájleírás olyan stratégiaként lepleződik le, amely általában baljós, sőt tragikus eseményeket készít elő. Az *Ondrok gödre* tárgyalt fejezetében a légmozgás a „vadbükkönyillat”-ot hozza magával, amely illat egy önkéntelen testi tapasztalat előhívásával a szagok, illatok kitüntettségére és múltékonyságára, vagyis a természeti jelölőinek megvonódására figyelmeztet, s ez végső soron – a fejezet zárlatában – Idős János eljövendő halálát jelzi.

A *Kaliforniai fűrj* emlékezetes zárójelenetében István (ismét egy idillinek tűnő tájleírásba beleszöve) szintén a természeti jelzéseinek következtében adja át magát az affektus működésének, hiszen „megkezdték vándorlásukat a szagok, az illatok, és

¹³ ORAVECZ, *A rög gyermekei I.: Ondrok gödre*, Budapest, Magvető, 2016, 98–99.

behatoltak az orrába”.¹⁴ Ami a képzeletben vagy érzett testi tapasztalatként történő ideiglenes hazalátogatást hozza létre, de egyszersmind a tényleges hazatérés lehetőségét tanúsítja. Az *Ókontri* nyitójelenetében tehát mind a leírás grammatikai és retorikai működése, mind pedig a természeti érzékekre ható, azokat hangoló affektív ereje szövegszervező elvként érhető tetten. Steve esetében azonban az „ánizsszag” jelzi is a mezőgazdasági termények által jelzett kulturális távolságot, amely az óhazától való elszakadás mellett a természetbe, a föld megmunkálásán keresztül abba belefoglalt Árvaiakhoz való atavisztikus odatartozásra is utal. A kaliforniai környezet sajátosságai „zavart” is szülnék abban a narrációban, amely a szajlai gazdaságról való kollektív tudás közvetítőjeként funkcionál az új hazában. Csak a nyitójelenet tájleírását követően derül ki, hogy István elégedetlen a természettel, ezért fiának „mint mindig, most is a szajlai határral példálózott, konkrétan valami Siroki homok nevű dűlővel, hogy ott bezzeg nem ilyen rossz a föld...”¹⁵ Az elbeszélés ebben az esetben úgy és olyat ad tudtára az olvasónak, ahogyan és amiről saját értelmezői tevékenysége során nem győződhetett meg. Egyrészt itt válik explicitté az ellipszis, amely a *Kaliforniai fűj* és az *Ókontri* kötetek közötti retorikai szünetben feltételezhető volt, ti. számtalan, Steve-vel kapcsolatos információ csak utólag, kivonatos elbeszélés formájában kerül felszínre. Másrészt a *Kaliforniai fűj*-ben egyáltalán nem szerepel ilyen jellegű összehasonlítás a két termőföld között, sőt, az *Ondrok gödrében* számos helyen éppen a szajlai talaj gyenge minőségéről lehet értesülni. Ezen a ponton azonban rögvést kiderül, hogy az említett narrációs „zavar” valójában magának az elbeszélésnek az értelemképző része, hiszen arról, a trilógia korábbi részeiből már ismert eljárásról van szó, amely során az elbeszélő a megfigyelői pozíciót ideiglenesen odahagyva a szereplői szólamba ágyazza saját értékkelő-kiegészítő kommentárját.¹⁶ Arra, hogy az óhazában jobb a föld, Steve reakcióját csak közvetítésben lehet olvasni: „Ő erre *nem mondott, mert nem mondhatott* semmit, de kissé unta már, hogy akárhányszor kint van, mindig azt hallja, hogy az óhazában minden jobb volt.”¹⁷ A föld minőségéről eddig nem olvasott megjegyzések tulajdonképpen egy időpillanatba, grammatikailag pedig egy mondatba sűrítik a szereplők adott témával kapcsolatos viszonyát és vélekedését – a narrátor mindezt azonban immár a szereplői nézőpont kölcsönzésével saját beszédébe építve hajtja végre. Ez az olvasásban először „zavarként” körvonalazódó aktus poétikailag olyan előkészítő szereppel rendelkezik, amely Steve óhazával való szoros viszonyát anticipálja. A házasságtörés és komoly kockázatvállalás leírását követően a szöveg egyértelműen felidézti János és István munkakapcsolatát, és tükrözteti azt István és Steve munkavégzésének elbeszélésébe; ezt követően pedig a trilógia záró

¹⁴ ORAVECZ, *A rög gyermekei II.: Kaliforniai fűj*, Budapest, Magvető, 2017, 642.

¹⁵ ORAVECZ, *Ókontri*, 5.

¹⁶ Ehhez többek között: Kulcsár-Szabó Zoltán kritikája a realizmus és a „mindentudó” elbeszélő kategóriáit illetően teljesen új megvilágításba helyezte a diegézist működtető aktusokat. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Man, it pours*, *Alföld*, 2013/12, 108.

¹⁷ ORAVECZ, *Ókontri*, 5. (kiemelés tőlem)

kötetének második fejezete igazolja is, hogy az olvasó miért nem ismerheti a termőföld minőségével kapcsolatos belső viszonyokat:

Az első telepésekhez hasonlóan eleinte ő is azt hitte, hogy a völgyek fenekén, így a *Wheelerben is jó a föld, mert hordalékföld. Tévedett.* Dél-Kaliforniában a völgyekkel kissé más a helyzet. Itt a termékenyebb talaj nem a fenéken, hanem az oldalsó van, a lejtők alján. Ott viszont erősen veszélyezteteti az erózió, a lemosódás, amely ellen *contour farming*-gal, vagyis a lejtőre mérőleges műveléssel lehet védekezni. Ő erről nem tudott, mert ez a módszer a Wheelerben még nem honosodott meg. De ha tud is róla, akkor se igen alkalmazza, mert költséges. Előbb teraszokat kell hozzá létesíteni, és az nagy földmozgatással, kubikolással jár.¹⁸

Az elbeszélő tehát egy eljövendő gazdálkodási módszer megnevezése és tapasztalata felől értelmezi István földművelési lehetőségeit, egybekötve a gyűjtögetésre és takarékoskodásra épülő logika számbavételével. Azt is meg lehetne kockáztatni, hogy az emberi élet alakítása végső soron a mezőgazdálkodáson dől el. István az óhazából hozott tudását az eltérő kulturális-technikai és alapvetően természeti adottságok miatt aligha kamatoztathatja.¹⁹ Steve pedig ugyanilyen okokból kerül nehéz helyzetbe Magyarországon. Érdeemes megfigyelni, hogy István a *Kaliforniai fűj* végén a megérzéssel köszön el a gyerekektől, hogy nem tartják meg a ranch-ot, amely be is következik, ahogyan az is: Steve odaköltözése a Wheeler kanyonba apa-fia hierarchikus viszonyát jelenti, amelynek egyedüli feloldását Steve az apjától különböző gazdasági megoldásokban látja. A változásokat azonban nem csak ezek a regények közötti szimmetriák jósolják meg, ugyanis a természeti jelek olvasása vissza is igazolja az olvasásban felszínre kerülő gyanút. Az *Ókontriban* az eddigi jelzések akkor kerülnek igazán hangsúlyos szerepbe, amikor – s ez a regénytrilógia utolsó darabjának egyik kiemelkedő poétikai teljesítménye – apa és fia munkavégzés közben, a földművelési tevékenység során kölcsönös felismerésre jut:

Lefoglalta őket a munka, Istvánt a lovak irányítása, az igyekezet, hogy egyenes vonalban haladjanak, és az új sorok szabályosan illeszkedjenek a régiekhez, Steve-et pedig a vetőgép működése, az adagolás szemmel tartása. Belemerültek, szinte belevesztek.

Néha azért, mikor letörölték a homlokukról a verejtéket, felpillantottak. De csak az ég irányába. Olyankor látták, hogy kelet felől vékony fátyolfelhők úsz-

¹⁸ *Uo.*, 14. (kiemelés tőlem)

¹⁹ Ennek felismerését pedig egy belső fokalizáción átszűrte kijelentésbe csatornázza be a narráció: „Ő csak azt tapasztalta, hogy mint földművelő nem sokra megy, hogy az otthonról, Magyarországról hozott tudása itt használhatatlan, hogy megbukik, ha nem talál ki valami mást. Sovány a talaj, soványabb, mint Szajlán, pedig ott is elég hitvány, és köves, kavicsos is.” *Uo.*, 15.

nak át a kanyon felett, és eltűnnek a nyugati oldalon túl. Nem enyhítették a hőséget, nem tompították a nap fényét, még árnyékot sem vetettek a földre, de ők tudták, hogy jeleznek valamit. Arról tájékoztatnak, hogy változás készül, véget ért valami, új kezdődik, hamarosan minden más lesz, fent is, lent is.²⁰

Még hozzá arra a felismerésre, amely az egész regény kimenetelét meghatározza: a távozásra. Az idézett rész voltaképpen fordított módon működik, mint a regény nyitójelenetében megismert affektív mozzanat, ugyanis a munkavégzésben kimerült figyelem miatt a szereplők tulajdonképpen nem veszik észre a mozgásban lévő, élő természetet. A jelenetben régi és új – metatextuálisan is érthető – összekapcsolása szabályozza az emberi tevékenységet. A „belemerültek” és „belevesztek” kifejezések azt a folyamatot jelölik, a „beleveszik” ige szemantikai gazdagsága erre rá is erősít, ahogyan a ’belebolondulástól’ egészen az érzékelhetetlenségig, sőt az eltűnésig fel lehet oldódni valamiben. Ebben a szituációban látható, hogy nemcsak a munka, de annak szüneteltetése is gépies, mindennemű kommunikációt nélkülöző aktus. A felhők vonulásának a szereplők fókuszán keresztül, azonban hangsúlyosan elbeszélő általi olvasása és értelmezése pedig a véglegesnek hitt változást, az ország elhagyását jeleníti meg, ráadásul a fent és lent hagyományos ellentétének párhuzamba, kölcsönviszonyba történő fordítása még transzcendentális nyomatékot is kölcsönöz a szövegnek.

A Wheeler-ben történő közös munkavégzés eredménye végső soron az a beszélgetés, amely Steve-et az „önálló” élet feladására, és az apjához való odaköltözésre indítja. Ott történik az emlékezetes „földkóstolás is”, és az óhaza iránti olthatatlan érdeklődés szintén. Az apjával közös gazdaság azonban – hasonló okok miatt, mint János és István között az *Ondrok gödrében* – kudarcot vall, és ez tulajdonképpen a „szerzésre”, az önálló, mindenkitől független munkavégzésre csábítja. Szajla, Dregoly és a virágzó termőföldek ígérete mintegy hívja Steve-et, aki a kommunikatív emlékezetben fennmaradó helyről látatlanul, tapasztalatok nélkül dönt. Ez a döntés a már említett „beleveszés” mintájára is megfogalmazható: a főszereplő úgy oldódik fel az óhaza reményében, hogy ki is esik az aktuális kultúra rendjéből. A Szajlára történő, vagyis idegen terepen való földművelés és saját mezőgazdálkodás létrehozására irányuló megérkezés – az eddigi regények narratív felépítménye és olvasási tapasztalata alapján – végső soron sikertelen lesz, ahogyan ez már a trilógiai első részében is világossá vált. Az ugyanis, hogy már a 19. században – még az első birtokosok életében – felbukkannak a végleges felszámolás első jelei, az egykor virágzó kultúra efemer jellegéről is számot ad. Idősebb János álmjelenete például az *Ondrok gödre* első fejezetekben színre vitt és – az Árvaiakon keresztül elbeszéléstechnikailag – létrehozott falukép látványos „szétszereléseként” is olvasható, amelyet a regény zárlatában Árvai István kivándorlás előtti tájfelmérése is nyomatékosít. És végül ennek maradványaival végez a trilógia befejező részében, az *Ókontriban* az erőszakos kollektivizálás, amely véglegesen elveszi azt a földet, amelyre egy kultúra épült.

²⁰ *Uo.*, 16. (kiemelés tőlem)

Mindez végső soron arra a radikális, hatását tekintve máig kevésbé felmért változásra is felhívhatja a figyelmet, hogy ez az ember és környezet viszonyában bekövetkező, vagyis a kultúrában történő módosuláshoz vezetett. Amennyiben az *Ondrok gödre* tizenharmadik fejezetének nyitómondata („A táj, a hely alakítja, formálja az embert”²¹) értelmében a természet és ember közötti kapcsolat megtörése mindkét félre hatással van, akkor a föld és a mezőgazdálkodás lassú, mégis végleges elhagyásával a rázós földút jelentése is átalakul az Árvai család számára. Ameddig még ember és természet kölcsönviszonyára épülő munkavégzés folyik a 19. században, addig Dregoly nem pusztá föld, vagy földút, hanem a regény kifejezésével élve: drágakő. Annak a völgynek a neve, amely vonatkoztatási pont a család számára, ahol a legjobb a hőmérséklet, legideálisabb a páratartalom, ahol jó elfáradni. Ott pihennek a regény szereplői a munkák között, onnan nyerik a szőlőt, valamint oda tekint vissza idősebb János álmában, és ott érzi meg az elkerülhetetlen értékvesztést István a kivándorlás előtt. Nem ott és nem olyannak találja azonban Steve a szőlőt, mint amilyenek leírták, amelyről az apja annyit mesélt. Annyi bizonyos, hogy Dregoly és az oda vezető földút menedék, azonban az *Ókontri* felől éppen az látszik, hogy már nem az összes Árvai menedéke, csak egy egykor virágzó kultúra szóba, névbe zárt menedéke, amely még őrzi az emberi kéz pusztító munkája előtti idők emlékét.

PATAKI VIKTOR
 egyetemi adjunktus
 Károli Gáspár Református Egyetem
 pataki.viktor@kre.hu

Cart-road home?
The role of nature in the narrative technique of A rög gyermekei

Abstract: The aim of the article is to analyse the relationship between nature and the nature of narration in Imre Oravecz’ trilogy. Since the representation of nature and the depiction of landscapes play a prominent role in the author’s novels, their poetic effects must also be considered. The crucial question of the last novel is whether agriculture as a way of life can be sustained on another continent. The paper therefore examines how agriculture and the relationship between humans and nature are presented in the trilogy.

Keywords: trilogy, human, nature, culture, agriculture

DOI: 10.37415/studia/2023/1-2/77-86.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

²¹ ORAVECZ, *Ondrok gödre*, 70.